

De steunverlening van de Dietsche Bond aan de uitgeweken activisten

SAM VAN CLEMEN

Na de wapenstilstand in november 1918 vluchtten vele activisten naar Nederland of Duitsland, waar ze tijdelijk door de Duitse regering werden onderhouden. In Duitsland kregen ze een voorschot van drie maanden salaris en was in Lippe-Detmold te Salzuflen een leegstaand kuuroord ter beschikking gesteld, waar de uitgewekenen in eerste instantie terecht kwamen. In totaal hebben hier circa 230 personen verbleven. Einde 1919 werd deze Fürsorgestelle echter opgedoekt omdat het Duitse rijk deze kolonie niet wilde blijven onderhouden. Hierna werd de verdere steunbedeling in Duitsland toevertrouwd aan een privé-organisatie. De meeste vluchtelingen waren trouwens toen al naar Nederland vertrokken.

In Nederland zouden in totaal een vijfhonderdtal vluchtelingen aankomen, van wie er zo'n honderdtwintig hulp nodig hadden. Deze steun werd georganiseerd door het in november 1918 gestichte Vlaamsch Comité onder leiding van Josué De Decker, waaraan een Persbureau was verbonden. Dit Vlaamsch Comité werd echter door onderlinge onenigheid al ontbonden in januari 1919. Spoedig vormden de activisten verenigingen te Amsterdam (Vlaamsch-Hollandsche Vereniging Guido Gezelle), Den Haag (Vereniging voor Vrij Vlaanderen, vanaf 1923 Hou ende Trou), Rotterdam (Flandria) en Utrecht (Vlaamsch-Hollandsche Vereeniging). Deze verenigden zich in 1925 in het overkoepelende Verbond van Vlaamsch-Hollandsche Vereenigingen. Ook in Nederland waren Duitse fondsen beschikbaar om voorlopige uitbetalingen te doen. In totaal werd van december 1918 tot januari 1920 34.488,50 gulden steungeld uitbetaald.¹ In de loop van 1920 werd echter ook deze hulpverlening beëindigd en waren de activisten op zichzelf aangewezen en op steun door particuliere personen en verenigingen.² Eén van deze steunverlenende organisaties was de door Anton J. Van Vessem en Willem J.L. Van Es in 1917 opgerichte Dietsche Bond, onder voorzitterschap van

1. In 1919 was de gulden 9,94 keer meer waard dan nu; in 1921 10,35; in 1923 12,15 en in 1925 12,15.

2. Over de steunverlening aan de gevluchte activisten: P. VAN HEES, Vlaamse activisten als politieke vluchtelingen in Nederland tijdens het Interbellum, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jg. 100, 1987, nr. 2, pp. 394-411; W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt*, Melsungen, 1989, pp. 226-232; D. VANACKER, *Het activistisch avontuur*, Gent, 1991, pp. 349-354; W. DOLDERER, Activistische ballingen in Duitsland na de Eerste Wereldoorlog, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 59, 2000, nr. 2, pp. 67-98.

de hoogbejaarde jonkheer Bernard H.C.K. Van der Wijck.³ Deze Bond was ontstaan uit de Utrechtse studentenafdeling van het Algemeen-Nederlands Verbond (ANV), die onder leiding van Van Vessem rebelleerde tegen het hoofdbestuur dat het activisme niet wilde steunen. In 1915 was Van Vessem oprichter van het maandblad *Dietsche Stemmen*, dat net als *De Toorts* het activisme steunde.⁴ In politiek opzicht stond ook de Dietsche Bond positief tegenover het activisme. De uitgeweken activisten werden na de oorlog geholpen en enkelen onder hen bezetten bestuursfuncties.⁵ Dit artikel handelt over de steun van de Dietsche Bond aan de gevluchte activisten, waarvoor we gebruik konden maken van het tot nu toe verloren gewaande archief van die Dietsche Bond.

De houding tegenover het activisme tot 1920

Vrijwel meteen na de stichtingsvergadering op 17 maart 1917 werd begonnen met het opstellen van statuten, die op 23 juni 1917 werden goedgekeurd. In artikel drie werd het doel van de Dietsche Bond omschreven: “*uitdrukking te geven aan het feit dat de Dietsche Stam (omvattend de inwoners van Dietsche sprake in Europa, zooals in Holland, Belgisch Vlaanderen, en Fransch-Vlaanderen, in Zuid-Afrika, Nederlandsch Oost- en West-Indië, benevens de elders in alle werelddeelen verspreid wonende Dietschers) onder de volkeren vormt een engere gemeenschap, gegrond op gemeenschappelijke beschaving en de ontwikkeling van de Dietsche beschaving en de maatschappelijke welvaart van den Dietsche Stam als een geheel voor ieder der afzonderlijke deelen een levensbelang is*”. In artikel vier werden de middelen daartoe aangegeven, onder andere: “*het verleen van steun aan elke beweging in één der afzonderlijke delen, ten doel hebbend het nationale voortbestaan van dat stamdeel te*

3. De jurist Anton Johan Van Vessem (1887-1966) was betrokken bij zowel het ANV als de Dietsche Bond en schreef in *Dietsche Stemmen* en *De Toorts*. Vele jaren later werd hij parlamentslid voor de Nationaal-Socialistische Beweging. De jurist Willem J.L. Van Es (1886-1943) was voor de oorlog actief in de Frans-Vlaamse beweging en werkte mee aan *Dietsche Stemmen*. De emeritus hoogleraar wijsbegeerte jonkheer Bernard H.C.K. Van der Wijck (1836-1925) was van 1917 tot 1921 voorzitter van de Dietsche Bond. Door zijn hoge leeftijd lag de leiding grotendeels in handen van Van Es en Van Vessem. Algemene en biografische informatie haalden we uit de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 3 dln., Tiel, 1998.

4. Over *Dietsche Stemmen*: C. ALBRECHT en P. VAN HEES, *Dietsche Stemmen*. Tijdschrift voor Nederlandsche Stambelangen (1915-1918). Een verkenning, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 51, 1992, nr. 3, pp.129-144.

5. Over de Dietsche Bond tot 1927: E. BESSE, De Dietsche Bond I, in: *De Dietsche Gedachte*, jg. 2, 1927, nr. 1, pp. 3-7; De Dietsche Bond II, in: *De Dietsche Gedachte [...]*, nr. 2, pp. 29-32; De Dietsche Bond III, in: *De Dietsche Gedachte [...]*, nr. 3, pp. 51-54; De Dietsche Bond IV, in: *De Dietsche Gedachte [...]*, nr. 4, pp. 65-68; De Dietsche Bond (slot), in: *De Dietsche Gedachte [...]*, nr. 5, pp. 84-91. Besse maakte gebruik van het archief waarop deze bijdrage is gebaseerd.

verzekerden op een wijze, die raadzaam en mogelijk wordt geoordeeld met het oog op de belangen van den Dietschen Stam als een geheel". Tijdens één van de eerste vergaderingen van het voorlopige bestuur met enkele uitgenodigden werd dan ook opgeroepen het activisme voluit te steunen. Dit lokte protest uit van Frederik Carel Gerretson, die eiste dat elke politiek van annexatie van Vlaanderen bij Duitsland zou worden veroordeeld. Als gevolg hiervan werd hij echter op aandringen van René De Clercq in de zomer van 1917 als lid geroyeerd en van dan af werd het activisme voluit verdedigd.⁶

Vanaf het begin maakten René De Clercq, August Borms en Karel Heynderickx deel uit van het bestuur. Heynderickx schreef in een rapport dat de Dietsche Bond het activistische gedachtegoed in Nederland het best kon verspreiden "1. door het instandhouden van *Dietsche Stemmen* en *De Toorts*, 2. door het winnen der openbare meening door het beleggen van vergaderingen, 3. door het winnen van de Noord-Nederlandsche Pers voor onze idealen."⁷ Verder sprak René De Clercq op 23 januari 1918 voor de bestuursleden over de verklaring van de zelfstandigheid van Vlaanderen door de Raad van Vlaanderen, de daaropvolgende volksraadpleging; ook werd de mogelijkheid besproken om in de Nederlandse pers meer pro-activistische artikels te doen opnemen, die moesten worden bezorgd door het Vlaamsch Persbureau. Ook werd op 28 augustus 1918 Hugo Van den Broeck lid van de Bond. Tot november 1918 werden echter geen noemenswaardige activiteiten ontwikkeld. *Dietsche Stemmen* was wel vanaf de algemene vergadering van 28 september 1918 het officiële orgaan van de Bond, maar het laatste nummer zou reeds verschijnen einde 1918.⁸

In de periode rond 11 november 1918 liet de Dietsche Bond niets van zich horen. Wel werd op 23 oktober 1918 tijdens de laatste bestuursvergadering voor het einde van de oorlog besloten een schrijven te richten aan de Raad van Vlaanderen,

6. Rijksarchief Noord-Brabant (RANB), Archief Dietsche Bond, nr. 7: Omzendbrief van Antoon Johan Van Vessem, 13 maart 1917; "Standregelen van den Dietschen Bond", 20 juni 1917; Nota "Aan de leden der constituerende Vergadering van den Dietschen Bond" door Frederik Carel Gerretson, s.d. [juni 1917].

7. Heynderickx was aangezocht om een rapport te schrijven over de houding die de Dietsche Bond moest aannemen tegenover het activisme. Dit citaat vormt de kern ervan. Deze tekst is te vinden in het Archief en documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADVNV), Archief Karel Heynderickx: Brief van Karel Heynderickx aan Anton Johan Van Vessem, 14 april 1918.

8. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 7: Notulen van de bestuursvergaderingen, 23 februari en 28 augustus 1918; *Dietsche Bond*, in: *Dietsche Stemmen*, jg. 3, 1918, nr. 5/6, pp. 310-312; A. J. VAN VESSEM, Verslag van den Dietschen Bond 1917-1918, in: *Dietsche Stemmen* [...], nr. 9/10, pp. 495-504; *Dietsche Bond*, in: *Dietsche Stemmen* [...], nr. 11/12, pp. 565-566; C. ALBRECHT en P. VAN HEES, *Dietsche Stemmen* [...], p.134. Hugo van den Broeck (1891-1960) kwam in 1916 in het activisme terecht en werd in 1917 leider van het Vlaamsch Persbureau. In 1919 week hij uit naar Nederland, waar hij zijn activiteiten voortzette. Het Vlaamsch Persbureau was een onderdeel van het door de Raad van Vlaanderen opgezette Centraal Vlaamsch Propagandabureau, dat de pers excerppeerde en probeerde de media te beïnvloeden door op te treden als nieuwsagentschap.

waarin de activisten werd opgeroepen om niet te vluchten omdat individuele uitwijking in Nederland geen goede indruk zou maken.⁹

Toch zou het bestuur vanaf begin 1919 contact zoeken met de gevluchte activisten en werd 25 gulden geschonken aan het Vlaamsch Comité van De Decker. Daarnaast werden de belangrijkste vluchtelingen aangezocht om lid te worden van de Dietsche Bond. Op 8 november 1919 benoemde de algemene vergadering als leden onder andere: Marcel Minnaert, Josué De Decker, Jules Spincemaille, Rob Van Genechten, Alfons Peremans, Alfons Depla, Arthur Claus en Raf Verhulst. Ook Pieter Geyl werd aangenomen als lid. Buitenlandse corresponderende leden werden Conrad Borchling en Franz Fromme.¹⁰ Willem De Vreese moest het lidmaatschap weigeren wegens zijn slechte financiële toestand en zou pas lid worden in 1924. Dezelfde vergadering stelde een commissie samen met als leden Depla, Claus en De Clercq die zou onderzoeken hoe de Bond de vluchtelingen kon helpen. Anderzijds was de latere penningmeester van de Dietsche Bond Evert Besse in Amsterdam betrokken bij een comité dat geld inzamelde “*ter leeniging van de bitteren nood, waarin vele gezinnen van Vlamingen verkeeren, tengevolge van verbanning, straf of ontslag der gezinshoofden.*” Op vraag van Besse zou een deel van het verzamelde geld worden gebruikt om de in Nederland verblijvenden te helpen met de zoektocht naar een betrekking.¹¹ Toch stonden de activiteiten ook in 1919 op een laag pitje en het bestuur vergaderde niet van november 1919 tot augustus 1920. Pas toen begon de werking van de Dietsche Bond voorgoed.

Studiebeurzen voor Vlaamse studenten

Vanaf de zomer van 1920 werd de werking hervat en geïntensifieerd. Na het terugtreden van zowel Van der Wijck, Van Vessem als Van Es in 1921 gebeurde dit onder het voorzitterschap van Pieter-Willem De Koning met eerst Pierre-Henri Ritter jr. en later Willem F.J. Den Uyl als secretaris.¹²

9. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 2: Brief van de Dietsche Bond aan de Raad van Vlaanderen, s.d. [1918]; nr. 7: Notulen van de bestuursvergaderingen, 23 oktober 1918.

10. De filoloog Conrad Borchling (1872-1946) had al voor de oorlog interesse voor de Vlaamse beweging en was één van de architecten van de *Flamenpolitik*. Hij bleef in contact met Vlaamse vakgenoten. Franz Fromme (1880-1960) was tijdens de oorlog sympathisant van Jong-Vlaanderen, maar tegenstander van de officiële *Flamenpolitik*, die de toepassing van Belgische wetten voorstond. Na de oorlog was hij betrokken bij contacten tussen Nederduitse en Vlaamse kringen. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, passim.

11. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 2: Brief van Willem De Vreese aan Anton Johan Van Vessem, 7 december 1919; Brief van Evert Besse aan Anton Johan Van Vessem, 26 november 1919; nr. 7: Notulen van de bestuurs- en algemene vergaderingen, 18 maart-8 november 1919; Dietsche Bond, in: *De Toorts*, jg. 3, 1919, p. 736; P. VAN HEES, Vlaamse activisten [...], p. 401.

12. Pieter-Willem De Koning (1867-1931) was actief binnen het ANV en één van de oprichters

Tijdens de periode dat het bestuur niet vergaderde, had de Haagse filantroop D.A.J. Kessler geld ter beschikking gesteld waarmee Vlaamse studenten hun studies aan een Nederlandse universiteit konden voortzetten. Meestal betrof het voormalige studenten van de in 1916 opgerichte Vlaamsche Hoogeschool, aan wie na de oorlog de toegang tot de Belgische universiteiten was ontzegd.¹³ Na afloop van de vergadering op 7 augustus 1920 kon het bestuur aan de pers meedelen dat het voor het academiejaar 1920-1921 vier beurzen van elk 500 gulden zou wegschenken. Deze kregen de namen Jan Frans Willems-beurs, Conscience-beurs, Borms-beurs en Herman Van den Reeck-beurs. Deze laatste zou worden toegekend door de ouders van de op 12 juli 1920 omgekomen Van den Reeck, aan wie het bestuur trouwens na het overlijden van hun zoon een rouwtelegram had gezonden. Uit de vele ingekomen kandidaturen kende het bestuur op 23 september 1920 de beurzen toe aan Rob Van Genechten, Piet Van Rossem sr. en Matthias Van Bulck, die studeerde aan de Technische Universiteit in Delft. De keuze van de ouders van Van den Reeck viel op Jules Charpentier, één van de zogenaamde 'sublieme deserteurs'.¹⁴ Een andere van deze overlopers, Karel De Schaepdryver, viel uit de boot, waardoor hij voorlopig geen universitaire studies kon aanvatten.¹⁵

Voor het academiejaar 1921-1922 stelde Kessler eveneens 2.000 gulden ter beschikking, waarvan hij in oktober 1920 de helft stortte, in januari 1921 nog eens 500 gulden en de laatste 500 in april 1921. Hiervan ging 500 gulden naar de Groningse student Frans D'Haese, 500 gulden naar Willem De Vreese jr., 250 gulden naar Jules Charpentier en naar Herman Craeybeckx, broer van de latere Antwerpse burgemeester Lode Craeybeckx.¹⁶ Allen moesten aan de schenker jaarlijks verslag uitbrengen over hun studieprestaties. Zo kon Charpentier dankzij dit geld aan de Technische Hogeschool in Delft afstuderen als scheikundig ingenieur.¹⁷

van de Dietsche Bond. Hij was voorzitter van 1921 tot zijn overlijden. De jurist Pierre-Henri Ritter (1882-1962) was sinds 1918 hoofdredacteur van het *Utrechtsch Dagblad*. Willem F.J. Den Uyl (1891-1961) was eveneens actief binnen het ANV en was secretaris van de Dietsche Bond van 1923 tot 1927.

13. Over de studenten van de Vlaamsche Hoogeschool: L. VAN DER VLIET, *De studentenbevolking aan de vervlaamste hogeschool (1916-1918)*, RUGent, departement Geschiedenis, licentiaatsverhandeling, 1979.

14. Voor een overzicht van de verleende studiebeurzen, zie de bijlage achteraan.

15. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 2: Brief van Jozef van den Reeck aan Anton Johan Van Vessem, 28 september 1920; nr. 3: Brief van Karel De Schaepdryver aan de Dietsche Bond, 25 juli 1923; nr. 7: Notulen van de bestuursvergaderingen, 7 augustus 1920-1923 september 1920; Hulde van den Dietschen Bond aan de nagedachtenis van Herman van den Reeck, in: *De Toorts*, jg. 5, 1920, nr. 30, p. 478; Studiebeurzen voor Vlaamsche Studenten aan Noord-Nederlandsche Universiteiten, in: *De Toorts*, jg. 5, 1920, nr. 34, pp. 539-540; P. Van Hees, *Vlaamse activisten [...]*, p. 401.

16. Herman en Lode Craeybeckx waren beiden oud-studenten van de Vlaamsche Hoogeschool.

17. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 7: Notulen van de bestuursvergaderingen, 17 augustus

Tijdens het derde beursjaar 1922-1923 ging 500 gulden naar Van Bulck, 500 naar Frans Naudts, 350 naar Charpentier, 250 naar De Vreese, 250 naar L. De Haas en 150 naar Ph. De Witte. In 1923-1924 kregen dezelfde behalve de afgestudeerde De Haas een beurs en daarnaast ook Willem de Vreeses tweede zoon Karel, E. Kayenbergh, schoonzoon Van Pieter Tack, en tot slot ging 250 gulden naar De Schaepdryver. Vooral deze laatste kon het geld goed gebruiken na zijn ontslag in januari 1923 als leraar aan het lyceum in Tilburg. Door deze beurs kon hij zich toch aan de Amsterdamse universiteit inschrijven en zou hij uiteindelijk promoveren tot doctor in de filosofie.¹⁸

Tijdens het vijfde en laatste beursjaar 1924-1925 werd 500 gulden toegekend aan Naudts, 500 aan Kayenbergh, 300 aan Charpentier, 300 aan de gebroeders De Vreese, 250 aan R. Vloemans en 150 aan Van Rossem. In oktober 1924 liet geldschietter Kessler weten dat hij na dit vijfde jaar geen geld meer zou storten. Alle pogingen om hem op andere gedachten te brengen, haalden niets uit en de kandidaten voor het academiejaar 1925-1926 moesten dan ook worden ontgoocheld.¹⁹ Toen de Dietsche Bond in 1926 in financiële moeilijkheden verkeerde, probeerde het bestuur met toestemming van Kessler het geld van de beurshouders terug te vorderen om hiermee een nieuwe generatie studenten te ondersteunen. Het laat zich echter raden dat niemand hierop inging.²⁰ Daarmee was de uitreiking van studiebeurzen definitief afgelopen, maar verschillende minvermogende studenten dankten het hieraan dat ze hun studies hadden kunnen voltooien.

Steunverlening aan individuele activisten

Naast studenten konden ook andere uitgewekenen een beroep doen op de Dietsche Bond. Eén van hen was Pieter Tack die door zijn inspanning voor het onderwijs was uitgegroeid tot één van de belangrijkste figuren van het activisme. Vanaf 1916 was hij hoogleraar taalkunde aan de Vlaamsche Hoogeschool. Bij de stichting van de Raad van Vlaanderen in 1917 werd hij voorzitter en in 1918 voorzitter van de

1921-14 januari 1922; nr. 11: Brief van D.A.J. Kessler aan Evert Besse, 16 november 1921.

18. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Brieven van Karel de Schaepdryver aan de Dietsche Bond, 25 juli-5 oktober 1923; Nota "Studiebeurzen van den Dietschen Bond" door Josué De Decker, s.d. [1923].

19. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Brief van D.A.J. Kessler aan Evert Besse, 15 oktober 1924; Nota "Studiebeurzen van den Dietschen Bond, 5de beursjaar" door Josué De Decker, s.d. [1924]; nr. 8: Notulen van de bestuursvergaderingen, 1 november 1924; nr. 4: Omzendbrief van Willem F.J. Den Uyl aan de kandidaat-beurstudenten, 29 juli 1925.

20. RANB, Archief Dietsche Bond: Brief van D.A.J. Kessler aan Evert Besse, 13 april 1928; Brief van Willem F.J. Den Uyl aan Evert Besse, 9 maart 1926; Brief van Rob Van Genechten aan Evert Besse, 15 mei 1925.

Commissie van Gevolmachtigden. In november 1918 week hij uit naar Duitsland en later naar Nederland, waar hij probeerde werk te vinden als leraar in het middelbaar onderwijs. Als buitenlander had hij hiervoor een vergunning nodig en toen de minister van Onderwijs die weigerde, zat hij financieel aan de grond. Daarom vroeg hij begin 1923 de Dietsche Bond om hulp, wat niet in dovemansoren viel. Vrijwel meteen werd beslist een Dr. Pieter Tack-fonds op te richten om geld voor hem in te zamelen. In ruil daarvoor zegde Tack toe een wetenschappelijk werk te schrijven dat verband hield met de Vlaamse beweging. Naar potentiële schenkers werd een omzendbrief gestuurd die onder andere was ondertekend door De Koning, Ritter, Van Vessem, Van Der Wyck en ANV-voorzitter P.J. De Kanter. De oproep had succes, want einde maart 1923 had het fonds 1.414 gulden in kas.²¹ Tijdens de bestuursvergadering van 31 maart 1923 werden als beheerders van dit fonds aangewezen: Pieter-Willem de Koning, Pierre-Henri Ritter en de Utrechtse bankier H.G. Hammacher. Zij beloofden aan Tack het geld uit te keren zo snel hij het onderwerp van zijn toegezegde studie bekendmaakte. Einde mei 1923 liet Tack het onderwerp weten, namelijk *Geschiedkundig overzicht van de Ontwikkeling van het nationaal beginsel in de Vlaamsche Beweeging*. Hierin wilde hij aantonen “dat het activisme een logisch gevolg is geweest van de denkbeelden die in kiem, altijd reeds in Vlaanderen bestaan hebben”. Dit voorstel werd voorgelegd aan de minister van Onderwijs, die er geen bezwaar tegen had.²² Hierop werd het geld aan Tack overgemaakt en was hij voorlopig uit de nood gered.²³ Een overzicht van ingekomen giften werd gepubliceerd in *De Ploeg*, het weekblad van de Frontpartij, dat net als het weekblad *Vlaanderen* na het verdwijnen van *De Toorts* geregeld aandacht besteedde aan de Dietsche Bond.²⁴

Einde 1924 liet Tack weten dat hij opnieuw financiële problemen had en ook nu besloot het bestuur bij te springen. Na een onderhoud met Ritter meldde minister van Onderwijs De Visser aan Den Uyl dat hij had besloten tot een rijkssubsidie van 500 gulden en nog eens 500 gulden extra voor het schrijven van het op stapel staande wetenschappelijk werk. Nog voor de jaarwisseling werd de 1.000 gulden gestort bij de Utrechtsche Provinciale Bank. Daarnaast ondernam Ritter stappen

21. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Omzendbrief van het dr. Pieter Tackfonds, s.d. [1923]; Lijst van giften voor het dr. Pieter Tackfonds, s.d. [maart 1923].

22. Wellicht werd eerst de toestemming hiervoor gevraagd aan de minister om hem geen verdere argumenten te geven om de gevraagde vergunning te weigeren.

23. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Brief van Pieter Tack aan Willem F.J. Den Uyl, 22 mei 1923; nr. 7: Notulen van de bestuursvergaderingen, 31 maart 1923; Verslag van de vergadering van de beheerders van het dr. Pieter Tack-fonds en dr. Pieter Tack, 9 juni 1923.

24. Vanaf 1923 konden de leden van de Dietsche Bond kiezen voor 5 gulden lidgeld of 15 gulden, waarbij inbegrepen een abonnement naar keuze tussen het weekblad *Vlaanderen* of *De Ploeg*. In ruil besteedden beide bladen geregeld aandacht aan de Dietsche Bond. Na het verdwijnen van *De Ploeg* in 1925 konden de leden kiezen voor zijn opvolger *Ons Vaderland* of *Vlaanderen*.

om Tack een benoeming te bezorgen door het hoofdbestuur van het ANV.²⁵ Tack verkreeg de onderwijsvergunning uiteindelijk bij Koninklijk Besluit op 11 juli 1925 en kort daarna werd hij leraar Nederlands aan de gemeentelijke Hogere Burgerschool in Middelburg. Hij zou zich nadien nauwelijks nog met de Vlaamse beweging inlaten en de toegezegde studie zou nooit verschijnen.²⁶

Naast Pieter Tack genoot ook Hippoliet Meert bijzondere aandacht van de Dietsche Bond. De stichter van het ANV was onder meer lid geweest van de Raad van Vlaanderen en werd daarvoor tot 20 jaar dwangarbeid veroordeeld. Na zijn vlucht in 1918 vestigde hij zich in Hannover, waar hij postzegels en kantoorbenodigdheden verkocht. Op 10 mei 1923 wilde het ANV hem uitgebreid huldigen, met onder andere de overhandiging van een geschilderd portret. Naar aanleiding hiervan besloot het bestuur om Meert het erelidmaatschap van de Dietsche Bond aan te bieden, wat hij meteen aanvaardde.²⁷ Ook woonden De Decker en Van Genechten de huldiging bij als afgevaardigden van de Bond.²⁸

Een half jaar later richtte het ANV een Hippoliet Meert-fonds op om hem financieel te ondersteunen. Meert zelf lichtte de Dietsche Bond in van het bestaan van dit fonds en vroeg om hieraan de nodige ruchtbaarheid te geven. Het bestuur had onvoldoende geld voor een schenking, maar verspreidde 150 omzendbrieven onder leden en sympathisanten met een oproep tot steun. In april 1924 had dit echter slechts 4,5 gulden opgeleverd en verdere resultaten zijn ons niet bekend. Meert overleed in november 1924, waarna het fonds werd opgeheven.²⁹

Daarnaast werd door de Dietsche Bond ook een steunfonds gevormd voor minder bekende vluchtelingen, maar van april tot september 1923 ontving het slechts 150 gulden, waarvan een deel ging naar Gentenaar Eugeen Everaerts. Door de beperkte middelen moesten ook steunaanvragen worden afgewezen. Zo vroeg de voormalige hoofdredacteur van de *Nieuwe Gentsche Courant* Frans Primo de Dietsche Bond om hulp. Na zijn uitwijking was hij een tijd boekhouder bij een Rotterdamse

25. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Brief van minister van Onderwijs Johannes De Visser aan Willem F.J. Den Uyl, 11 december 1924; Kwijtingen van de Utrechtsche Provinciale Bank, 1924; Brief van Pieter Tack aan Willem F.J. Den Uyl, 24 juli 1925; nr. 8: Notulen van de bestuursvergaderingen, 7 maart 1925.

26. De 500 gulden overheidssteun hielden dus geen verplichting in om het werk ook effectief te schrijven.

27. Twee jaar later werd ook August Borms benoemd tot erelid. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 8: Notulen van de bestuursvergadering, 4 april 1925.

28. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Brief van Hippoliet Meert aan Willem F.J. Den Uyl, 10 april 1923; Brief van Willem F.J. Den Uyl aan Jozef Van den Broeck, 11 mei 1923; nr. 7: Notulen van de bestuursvergaderingen, 31 maart 1923.

29. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Omzendbrief van de Dietsche Bond onder de leden, 11 februari 1924; Nota over de schenkingen aan het Hippoliet Meert-fonds, 10 april 1924; nr. 7: Notulen van de bestuursvergadering, 24 november 1923.

oliefabriek, maar in 1923 werd hij ontslagen en daarom wilde hij in dienst treden bij het *Utrechtsch Dagblad*. Ritter ging hier niet op in, maar in 1924 werd Primo redacteur bij de *Oprechte Haarlemsche Courant*.³⁰

Naast de verstrekking van financiële hulp probeerde de Dietsche Bond de vluchtelingen behulpzaam te zijn bij hun zoektocht naar een duurzame broodwinning. In juni 1923 stuurde Den Uyl een omzendbrief rond over de oprichting van een Bureau voor Werkverschaffing. Dit bureau zou iedereen die hiervoor in aanmerking kwam, proberen aan werk helpen door een beroep te doen op sympathiserende werkgevers, deel te nemen aan arbeidsbeurzen en door advertenties in de pers te plaatsen. Bij dringende gevallen kon het geldelijke steun verlenen. Deze activiteiten zouden worden betaald met vrijwillige bijdragen van de leden.³¹

Deze onderneming stuitte onmiddellijk op verzet van voorzitter De Koning, die vond dat de oprichting eerst moest worden goedgekeurd door het bestuur, vooraf dit aan de buitenwereld werd kenbaar gemaakt. Den Uyl gaf toe dat hij van deze regel was afgeweken, maar beweerde dit te hebben gedaan om “*deze dringende zaak*” zo spoedig mogelijk te laten behandelen. Ondanks dit verweer zou dit bureau nooit van de grond komen. Wel werd bij enkele individuele bedrijven navraag gedaan naar vacatures, maar het antwoord was telkens negatief. Ook deed Jules Charpentier na zijn afstuderen een beroep op de Bond voor het zoeken van een baan, maar het is niet duidelijk of hierop is ingegaan.³²

Contacten met de Vlaamsch-Hollandsche Vereenigingen

Vanaf het begin van de jaren ‘20 probeerde het bestuur de werking van de Dietsche Bond verder uit te breiden met de hulp van de voormalige activisten. Daarom werden onder andere aangenomen als lid: Roza De Guchtenaere, Alfons Fournier, Antoon Jacob, Reimond Speleers, Alfons Van Roy, Pieter Tack, en Herman Vos.³³ De Decker, Van Genechten en Minnaert waren gedurende ettelijke jaren bestuurslid. Minnaert was niet alleen de bibliothecaris van de Dietsche Bond, maar ook de organisator van de jaarlijkse kinderuitwisseling, die een stijgend succes

30. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Brief van Frans Primo aan de Dietsche Bond, 10 april 1923; Nota “Betalingen steunfonds”, s.d.; Brief van Willem F.J. den Uyl aan Pieter-Willem de Koning, 13 april 1923; nr. 8: Notulen van de bestuursvergaderingen, 26 april 1924. Over de rol van Everaerts en Primo in het Gentse activisme: D. VANACKER, *Het activistisch avontuur*, passim.

31. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Omzendbrief van Willem F.J. Den Uyl, 9 juni 1923.

32. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Brief van Pieter-Willem De Koning aan Willem F.J. Den Uyl, 14 juni 1923; Brief van Willem F.J. Den Uyl aan Pieter-Willem De Koning, 19 juni 1923; nr. 4: Brief van Jules Charpentier aan Willem F.J. Den Uyl, 2 juli 1925.

33. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: “Ledenlijst van den Dietschen Bond op 1 juli 1923”; nr. 7: Notulen van de algemene- en bestuursvergaderingen, 17 juni 1922-1 november 1924.

kende en hem tot één de spilfiguren van de Bond maakte. Bedoeling van deze uitwisseling was om Vlaamse kinderen onder te brengen in Nederlandse gastgezinnen om hen te laten kennismaken met Nederland en omgekeerd.³⁴

Verder werd gestreefd naar samenwerking met vooral de Vlaamsch-Hollandsche Verenigingen. Al begin 1923 vroeg Flandria om in de toekomst samen te werken en tevens om geldelijke steun. Meteen werd De Decker door het bestuur aangeesteld om deze vraag nader te onderzoeken. Hij kwam daarbij tot het besluit dat de interesse vooral het financiële aspect betrof. Het bestuur van de Dietsche Bond stelde daarom als voorwaarde voor samenwerking dat de leden van Flandria lid zouden worden en een deel van het bestuur hoopte dat het zou gaan fungeren als de afdeling Rotterdam. Dit werd echter geweigerd en van samenwerking kwam voorlopig niets terecht, te meer omdat het de Dietsche Bond aan financiële middelen ontbrak voor deze plannen. De Bond kreeg datzelfde jaar wel uitnodigingen voor de Guldensporenvieringen van zowel Flandria als de Vlaams-Hollandsche Vereeniging Utrecht. Voor de viering in Utrecht werd 10 gulden geschonken en een afvaardiging woonde deze ook bij. Ook in 1924 werd hiervoor 10 gulden gegeven.³⁵ De wederzijdse belangstelling bleef dus bestaan.

In oktober 1923 betreurde De Decker in een bestuursvergadering dat in verschillende steden Vlaamsch-Hollandsche Verenigingen waren ontstaan die los van elkaar werkten en hij vroeg zich af of niet kon worden overgegaan tot de oprichting van een Dietsche Volksbond met de Dietsche Bond als kern. Andere bestuursleden betreurden eveneens deze versnippering en algemeen werd geklaagd dat de werking van de Dietsche Bond slabakte sinds de verdwijning van *De Toorts*. Tot concrete initiatieven kwam het echter vooralsnog niet.³⁶

Hierin kwam verandering door toedoen van Willem F.J. Den Uyl, die in mei 1924 van het bestuur toelating kreeg om een concreet werkschema aan de leden rond te sturen voor de oprichting van een eenheidsorganisatie van Groot-Nederlandse verenigingen in Nederland, waarin hij de Vlaamsch-Hollandsche Vereenigingen, het Dietsch Studentenverbond en het Vlaamsch-Nationaal Persbureau van Karel Waternaux wilde samenbrengen om te komen tot een "*Vereeniging van Vereenigingen*". Dit organisme zou viermaal per jaar vergaderen en één van deze bijeenkomsten zou worden opgevat als een Dietsche Landdag, waarvoor alle leden werden uitgenodigd.

34. De Vlaamsch-Hollandsche Kinderuitwisseling, in: *Vlaanderen*, jg. 3, 1924, nr. 120, p. 258.

35. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Brief van Flandria-voorzitter Telesphorus Vernieuwe aan het bestuur van de Dietsche Bond, 12 april 1923; Brief van Willem F.J. Den Uyl aan Flandria, 7 juli 1923; Brief van de Vlaamsch-Hollandsche Vereeniging te Utrecht aan de Dietsche Bond, 7 juli 1923; Brief van Willem F.J. Den Uyl aan de Vlaamsch-Hollandsche Vereeniging te Utrecht, 8 juli 1923; nr. 7: Notulen van de bestuurs- en algemene vergaderingen, 5 mei-9 juni 1923.

36. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 7: Notulen van de bestuursvergaderingen, 24 oktober 1923; nr. 8: Notulen van de bestuursvergaderingen, 31 mei 1924.

Den Uyl zag vijf mogelijkheden voor samenwerking. Ten eerste moest een Groot-Nederlandsch Persbureau ontstaan, dat de pers zou bewerken. Ten tweede wilde hij een bibliotheek en documentatiebureau samenstellen, waaraan alle aangesloten verenigingen publicaties in bruikleen konden afstaan. Ten derde wilde hij steun verlenen aan de hulpbehoevende activisten. Verder streefde hij naar de uitgave van vlugschriften over de Groot-Nederlandse Beweging en tot slot zou de jaarlijkse kinderuitwisseling worden overgenomen door deze organisatie. Op 4 september verzond Den Uyl zijn voorstel opnieuw, ditmaal aan de betrokken verenigingen en ook aan de jongerenafdeling van het ANV-Den Haag.³⁷

De reacties waren overwegend positief. De Vlaamsch-Hollandsche Vereeniging in Utrecht en in Flandria wilde meewerken via het overkoepelende Verbond van Vlaamsch-Hollandsche Vereenigingen dat in oktober 1924 zou worden gesticht. Het Dietsch Studentenverbond wilde toetreden als het zijn bewegingsvrijheid kon behouden *“op algemeen en financieel gebied”* en er moest worden nagegaan of de voorziene jaarlijkse ledenbijeenkomst zou kunnen samenvallen met de Groot-Nederlandse studentencongressen. De Amsterdamse Vlaamsch-Hollandsche Club wilde het persbureau en de kinderuitwisseling helpen uitbouwen, maar vreesde dat voor de bibliotheek en de uitgave van vlugschriften het geld zou ontbreken. Daarom moest het aantal kapitaalkrachtige leden worden uitgebreid door de vorming van een vereniging Holland-Vlaanderen *“die de Nederlanders zou omvatten, die in de cultureele aangelegenheden van het land in voldoende mate belang stellen, om ze van nabij te willen leeren kennen en bestudeeren, tot verhooging van het eigen geestelijk peil en het eigen nationaal bewustzijn.”* Tevens werd aangedrongen op een spoedige bespreking. Hou ende Trou was eveneens bereid om over de omzendbrieven van Den Uyl van gedachten te wisselen.³⁸

Daarop riep Den Uyl de kandidaat-leden op 29 november 1924 in Utrecht bijeen voor overleg. Eerst en vooral werd besloten dat de nieuwe vereniging een organisatie zou zijn en geen los samenwerkingsverband en dat het een radicaal Groot-Nederlands standpunt zou verdedigen. Daarbij rees de vraag of het ANV of losse afdelingen ervan wel konden toetreden. Ritter wenste zowel het hoofdbestuur als de afdelingen uit te sluiten, maar dit voorstel werd weggestemd. Tegelijk werd hieraan toegevoegd dat *“de standregelen een zoodanig scherpe formulering van beginselen zullen bevatten dat het ANV, gelijk het thans is, daardoor vanzelf uitge-*

37. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Omzendbrieven van Willem F.J. Den Uyl, 7 juli-4 september 1924; nr. 8: Notulen van de bestuursvergaderingen, 31 mei-28 juni 1924.

38. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Brieven van het DSV aan Willem F.J. Den Uyl, 19 augustus-4 september 1924; Brief van de Vlaamsch-Hollandsche Club aan de Dietsche Bond, 25 september 1924; Brief van Flandria aan de Dietsche Bond, 27 september 1924; Brief van Hou ende Trou aan de Dietsche Bond, 11 oktober 1924.

sloten is.” Ook werden de oprichting van een persbureau en de uitgave van vlugschriften principieel goedgekeurd.³⁹

Al op 24 januari 1925 vond de formele stichtingsvergadering plaats met dezelfde verenigingen. De ontwerp-statuten werden unaniem goedgekeurd, maar een voorstel van Marcel Minnaert dat ook verenigingen buiten Nederland lid konden worden, werd verworpen. Verder werd aan Den Uyl gevraagd om de mogelijkheid te onderzoeken om een maandblad uit te geven. Hierna zouden de aanwezige afgevaardigden aan hun bestuur voorstellen om toe te treden. De algemene vergadering van de Dietsche Bond stemde in op 2 mei 1925 en ook de jongerenafdeling van het ANV Den Haag besloot tot aansluiting. Hierna werd echter van dit initiatief niets meer vernomen en het heeft dan ook nooit gefunctioneerd, blijkbaar omdat de aangezochte verenigingen geen verdere interesse toonden. Na 1925 zou de Dietsche Bond wel nog geregeld uitnodigingen krijgen voor bijeenkomsten van de onderscheiden Groot-Nederlandse verenigingen, maar tot een formele samenwerking kwam het niet meer.⁴⁰

Besluit

Vanaf haar oprichting trok de Dietsche Bond onverbloemd de kaart van het activisme. Van de intentieverklaringen kwam echter niet veel terecht, net zoals de gehele werking van de Dietsche Bond aanvankelijk niet veel voorstelde. Zo verdween *Dietsche Stemmen* al in 1918, wellicht door financiële moeilijkheden. Door de beperkte middelen kwam ook de financiële steun tijdens de jaren twintig slechts enkele individuele vluchtelingen ten goede en dan nog slechts door de inbreng van privé-personen, naast ook de overheidssteun voor Pieter Tack. Het bureau voor werkverschaffing mislukte dan weer door onderlinge onenigheid. De uitbouw van de werking met behulp van andere Groot-Nederlands gezinde verenigingen ging niet door omdat de bereidheid tot samenwerking niet erg groot was. De Dietsche Bond heeft dan ook slechts een beperkte rol gespeeld bij de verspreiding van het activistische ideeëngoed en de materiële ondersteuning van de uitgeweken activisten in Nederland.

SAM VAN CLEMEN
LAGUITSTRAAT 27, B-2300 TURNHOUT

39. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 3: Omzendbrief van Willem F.J. Den Uyl, 12 november 1924; nr. 8: Verslag van de vergadering van Groot-Nederlandse verenigingen, 29 november 1924.

40. RANB, Archief Dietsche Bond, nr. 8: Notulen van de bestuurs- en algemene vergaderingen, 24 januari-2 mei 1925.

Bijlage:**Overzicht van de door de Dietsche Bond verleende studiebeurzen**

<i>academiejaar</i>	<i>naam student</i>	<i>bedrag in guldens</i>
1920-21	J. Charpentier	500
	M. Van Bulck	500
	R. Van Genechten	500
	P. Van Rossem sr.	500
1921-22	F. D'Haese	500
	W. De Vreese jr.	500
	M. Van Bulck	500
	J. Charpentier	250
1922-23	H. Craeybeckx	250
	F. Naudts	500
	M. Van Bulck	500
	J. Charpentier	350
	L. De Haas	250
	W. De Vreese jr.	250
1923-24	Ph. De Witte	150
	F. Naudts	500
	K. De Vreese	400
	W. De Vreese jr.	400
	J. Charpentier	250
	E. Kayenbergh	250
	K. De Schaepdryver	250
	M. Van Bulck	200
1924-25	Ph. De Witte	150
	E. Kayenbergh	500
	F. Naudts	500
	J. Charpentier	300
	K. De Vreese	} 300
	W. De Vreese jr.	
	R. Vloemans	250
P. Van Rossem sr.	150	